

УДК 655.4/5:004.738.5

Василь Теремко,
завідувач кафедри видавничої справи та редагування
Інституту журналістики Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
кандидат філософських наук

Стратегічні виклики друкованої культури в електронну еру*

У статті йдеться про цивілізаційно зумовлену конкурентну взаємодію друкованої та електронної культур, стратегічні виклики і можливості видавничої справи.

Ключові слова: друкована культура, електронна культура, електронна книга, електронна бібліотека, авторське право, піратство, видавничі стратегії, маркетинг 3.0, вікіноміка.

Наступ породжених електронною книжністю соціокультурних реалій приніс кілька малодосліджених і недооцінених тенденцій. Одна з них відтілює інформаційну відкритість Інтернету, що спричинило перетворення його на полігон аматорських, графоманських вправ. З огляду на це не такими вже ретроградськими видаються застереження, що велике переселення народів у мережні простори може стати і культурною бідой. Певною мірою запобігти цьому покликані пошук та ефективне використання нових джерел сили друкованої книги, а також розвиток електронного книговидавництва, сфокусованого на забезпеченні якості текстів і високої функціональності системи їхнього знаходження в Інтернеті [1, с. 14]. За рівних можливостей доступу до цільової аудиторії і вибору читачами потрібного твору стратегічно перемагатимуть автори, видавці, дистрибутори, які орієнтуватимуться на високоякісні продукти, цінності взаємовигідних відносин, культуру та інтереси співробітництва тощо.

У дискусійних середовищах чи не найбільше ламається списів щодо легітимності використання книжкового контенту, "зіткнення електронної технології із законом про авторське право" [2, с. 261]. Ця проблема — серед найконфліктніших та найменш відрегульованих технологічно, організаційно, юридично. Найдратівліша її складова — наповнення Інтернету текстами без дозволу їхніх авторів і правовласників. В останні роки туди перекочував актуальний асортимент видавництва із тотальним порушенням законодавчих норм та імперативів ділової етики, а причетні до цього фігуранти не приховують бравати щодо своєї безкарності, послуговуючись і такими псевдоаргументами: "Важко уявити, чим можна дістати власника сайту, зареєстрованого на ім'я громадянина Панамі на домені острова Такелау, а розміщеного на австралійському сервері..." [3]. Із цих та багатьох інших причин "частка піратських книг при скачуванні становить 50%. І якщо ця тенденція збережеться, вона може серйозно вдарити по книжковому ринку" [4, с. 22]. Унаслідок утвердження такої практики багато людей звикають до свавільного використання об'єктів чужої власності, що деморалізує соціум, руйнує основи видавничої справи. "Якщо за книги не будуть платити, то вся галузь, починаючи з авторів і закінчуючи видавцями, просто перестане існувати" [5, с. 23].

Сильні гравці видавничого ринку (США, європейських країн) намагаються із цим боротися, у тому числі й у судах.

Дедалі більше стає успішних подібних спроб і на пострадянських територіях. Недавно, наприклад, російська компанія "ЛітРес", яка займається агрегуванням і дистрибуцією контенту, в судовому порядку зупинила діяльність інтернет-ресурсу, що незаконно оперував книгами авторів і видавців, котрі співпрацюють із нею [6]. А видавництво "Ексмо" завдяки зверненню до російського представництва компанії Google домоглося вилучення посилань на 106 піратських ресурсів, де нелегально фігурував контент видань, права на використання яких належать йому [7]. До подібних заходів вдається видавництво "Знання" (Київ). Декому це допомогло навіть збільшити продажі видань [8, с. 33]. Захисні стратегії (уникнення, "втечі" у важкодоступну нішу) успішно використовує харківське видавництво "Фоліо", освоюючи ніші (мініатюрна, преміум-книга), поки що непривабливі та недосяжні для піратських зазіхань [9]. І все-таки правова, технологічна, культурна ситуація мало перешкоджає електронному піратству, названому "чорною дірою книжкового ринку". Ефективних механізмів унеможливлення його дотепер не створено.

Суттєвою причиною цієї проблеми є, за переконанням президента Міжнародної асоціації видавців Г.-П. Спруйта, проголошення в Інтернеті свободи інформації та свободи доступу до неї, унаслідок чого багато людей стало вважати, "що цифровий контент не має ціни" [10, с. 24]. Наступ "безоплатної культури", "економіки безоплатного" підтверджують і дані опитувань: 40% осіб віком 17—24 роки поки що не готові відмовитися від пошуку безоплатного контенту [11, с. 9]. Думають так і деякі фахівці, стверджуючи, що підготовка, виготовлення і розповсюдження електронної книги менш працездатні і не передбачають таких великих фінансових, матеріальних, видавничих, логістичних, трансакційних затрат, як паперової. Від таких ілюзій застерігають видавці, які прагматично осмислили свій шлях полями електронної книжності: "Розповсюджене серед авторів, літературних агентів і широкої громадськості переконання, що дигіталізація зумовлює значне скорочення затрат на виробництво і зберігання, є небезпечною помилкою, у крайньому разі на середньострокову перспективу" [12, с. 134]. У цьому контексті не витримує найліберальнішої критики і твердження, що "електронне книговидавництво дає змогу уникати затратної взаємодії з тими, хто паразитує на творах письменника — на редакторах, коректорах, логістах, агентах і т. д." [13, с. 15].

* Стаття розвиває положення, викладені у публікації: Теремко В. Стратегічні випробування електронною книжністю / Василь Теремко // Вісник Книжкової палати. — 2011. — № 4. — С. 10—14.

Першим контраргументом апологетам безоплатності є високий поріг входження на ринок електронної книжності — затрати на придбання високотехнологічного обладнання, програмного забезпечення, формування кадрових компетенцій. Крім того, застосування на початку демпінгових цінових стратегій може ускладнити збалансування цінової політики в майбутньому. Аналізуючи свій досвід, видавці, дистрибутори електронного контенту дійшли висновку, що "низька ціна на цифру не забезпечила суттєвого розширення ринку продажів, навпаки, низька рентабельність проектів поставила продавців цифри в умови перманентного пошуку інвестицій" [14, с. 49].

У світі проблему ціноутворення електронних видань долають по-різному. У Великобританії, наприклад, орієнтуються на психологічно комфортний для покупця ціновий діапазон, перевищення якого спонукає до придбання піратських продуктів (загалом — 80% ціни паперової книги). У США також переважає демпінгове ціноутворення на електронні книги (80% паперової), у зв'язку з чим багато видавців публічно виступили проти компанії Amazon. Іспанія включила електронну книгу в систему єдиних цін. Таку позицію обстоює Біржовий союз Німеччини. У Росії електронну книгу продають за 30—50% ціни паперової, в Україні — 20—25%. Власники прав здебільшого отримують від легальних продажів роялті: автори — 25—30%, видавець — 40—50%, виплачуючи авторам і правовласникам приблизно половину отриманої винагороди. Дискусії із цих питань у нас тільки починаються, як і системна практика.

Масштаб і гостроту проблеми авторського права в епоху електронної книжності видавничий світ усвідомив і намагається осмислити. Значно складнішим є її розв'язання. Певною мірою сприяє цьому покликана Міжнародна угода щодо боротьби з порушеннями авторських прав (розробники — Євросоюз, США, Японія, Канада, Австралія, Швейцарія, Південна Корея, Нова Зеландія, Мексика, Сінгапур, Марокко; про намір приєднатися до неї заявили Бразилія, Китай, Росія). Реально змінити ситуацію можна на основі системного використання правових, технологічних, економічних заходів, значна частина яких у компетенції держави. Немало залежатиме і від культурних, духовних чинників, використання інструментів "емоційного маркетингу" [15, с. 58]. Достатньо відверто щодо цього висловився віцепрезидент Європейського товариства наукової фантастики Б. Сидюк: "Маючи змогу скачати щось безплатно, люди надсилатимуть автору винагороди лише із доброї волі" [13, с. 15]. Зрозуміли це і небезуспішно випробували такий підхід С. Кінг і П. Форсайт, запропонували читачам за скачування своїх виставлених в Інтернеті творів добровільно сплачувати по одному долару [16, с. 40].

У суперництві з піратськими сайтами видавці й дистрибутори зможуть забезпечити собі стратегічні переваги передусім за співвідношенням "ціна — якість — доступність контенту". Ще одним фактором успіху є підстави розглядати моральну свідомість читачів, для яких важливі не лише інформація, а й культура доступу до неї. Рівень сучасних маркетингових знань і технологій дає змогу ефективно апелювати і до таких спонук.

Сильний стратегічний виклик друкованій культурі — неминуче обмеження ресурсних можливостей видавництва у зв'язку з оцифровуванням бібліотечних фондів, лібералізацією умов переходу творів у суспільне надбання, запровадженням щодо деяких із них вільних безвідкличних ліцензій. Багатьом доведеться змиритися з недоцільністю використання при формуванні видавничих програм історичних документів, творів фольклору, класики, словникових, довідко-

вих надбань тощо. А ті, хто наважиться на роботу з ними, змушені будуть подбати про унікальність видань і якість відносин із цільовими аудиторіями.

У дискусіях щодо вільного доступу до творів різноспрямовані інтереси виявляють представники бібліотечного співтовариства, агрегатори, провайдери контенту і видавці, захисники авторського права. Менш помітний голос специфічно мотивованих груп читачів. За багатьма критеріями ця тенденція насправді вступає, як часто стверджується, у суперечність із ринковою філософією і фундаментальною її ознакою — правом приватної власності. У ній вбачають і спробу "націоналізації авторських прав", присвоєння результатів авторської праці "під благопристойним приводом загальної користі" [17, с. 10], "намагання вільно використовувати ці твори й отримувати із цього прибуток" [18, с. 9], а також ігнорування міжнародних і національних норм авторського права. Найбільш гіпертрофований прояв такого підходу — нав'язування ідеї його абсурдності [19, с. 42].

Емоційність захисників непорушності авторського права можна розглядати як надто радикальну реакцію на фундаменталістські ініціативи adeptів дигіталізації. І все-таки деякі позитиви в новітній тенденції є: розширення можливостей функціонування інформації у сфері освіти, науки тощо. Блокування таких можливостей — теж крайній прояв, але — деструктивний. Найпродуктивнішим за таких умов було відкриття якнайлегшого доступу до інтелектуальної інформації на основі автоматичної оплати. Таке розв'язання проблеми могло б влаштувати всі зацікавлені сторони і відповідало б суспільним інтересам.

Намагання здевальвувати роль інституту інтелектуальної власності небезпечно короткозорі. Від негативних наслідків цього з часом можуть мати шкоду всі сегменти суспільних інтересів. Джерело імовірних проблем — втрата авторами матеріальних стимулів до творчості, обміління потоку авторських пропозицій, збідніння видавничих програм, руйнування видавничої галузі. До речі, і коректним операторам ринку потрібно добротню попрацювати над авторськими угодами, щоб легітимно застосовувати всі види електронного продукту і на всьому операційному просторі.

У лексикон причетних до книжкової справи людей поступово входять уперше використаний у США (1988) термін "цифрова бібліотека" ("електронна бібліотека", "віртуальна бібліотека") і пізніший — "єдина бібліотечна система". Позначувані ними формування потенційно необмежені в агрегуванні, зберіганні електронного контенту і забезпеченні доступу до нього. Завдяки цьому вони функціонуватимуть як потужні медіа-центри безперервної дії. Є підстави розглядати їхній розвиток як стратегічну можливість для видавничої галузі. За неспродуваної організації цих центрів ймовірними є неподоланні стратегічні загрози тим, хто займається друкованою книгою, адже вільний міжбібліотечний обмін файлами скоротить обсяги її закупівлі, спричинить обвал ринку і крах багатьох видавництв. Над нормативною і технологічно-організаційною основою створення та функціонування електронних бібліотек, реалізацією конкретних проектів працюють у багатьох країнах. Розпочато формування і загальноєвропейської бібліотеки творів, які перейшли в суспільне надбання, — "Європеана", на що планується витратити до 2016 року 100 млрд євро. Задумана вона і як альтернатива започаткованому американською компанією Google проекту з оцифровування архівів і книжкових надбань, у якому видавці і навіть уряди деяких країн (Німеччини, Китаю та інших) убачають намагання "монополізувати" контент і "фетишизувати" доступ до нього.

Намір створити електронну бібліотеку проголошено і в Україні. Поки що невідомо, як це відбуватиметься, хто цим

займатиметься і чи будуть враховані інтереси всіх причетних до книги сторін. У цьому морі проблем мало чим може зарадити і Державний стандарт "Видання електронні. Основні види та вихідні відомості", бо нез'ясованими залишаються ще багато питань: якими мають бути облік і статистична звітність про випуск електронних видань; на яких носіях, як і куди надсилати обов'язкові примірники; хто гарантуватиме їхній захист від атак "кіберрозбійників" і несанкціонованого доступу; як індивідуалізувати видання, випущені в режимі "Друк за вимогою", тощо. Не менш проблематичним організаційно, технологічно і фінансово, як свідчить практика деяких країн, прогнозується присвоєння електронним виданням міжнародних ідентифікаційних номерів (ISBN) і міжнародних стандартних шифрів текстових творів (ISTC). Ще одна проблема — відсутність центру, який, синтезувавши всі погляди, запропонував би національну стратегію розвитку вітчизняного книговидавництва і книгорозповсюдження в різних технологічних вимірах. Наразі нікому запросити за дискусійний стіл представників освіти, культури, видавничої справи, сфери ІТ-технологій, фінансових інституцій задля вироблення узгоджених підходів та ефективної національної видавничої стратегії в основних її вимірах. Тому за стратегічним баченням, розумінням і змістом діяльності Україна небезпечно відстає від країн-лідерів (росіяни своє відставання оцінюють у 5—7 років). А це загрожує втратою інформаційного і книжкового простору, який в електронну епоху заповнюється миттєво і не може бути нічим іншим захищений, крім інтелектуально-технологічної конкурентоспроможності.

Із розвитком електронної книжності прийшли не лише нові можливості, проблеми і страхи, а й необхідність відмовляння від стереотипів діяльності, які вросли в ментальну структуру "людей друкованої книги". Усе це нелегко вживається у свідомості, непросто дається операційно. Не надто вселяють довіру, тому не підсилюють оптимізму і твердження деяких фахівців, що "нові медіа не витісняють попередні, а розширюють палітру можливостей для користувача" [20, с. 54]. У багатьох представників цієї генерації закономірно зривають тривоги про можливість знищення втіленої в книзі писемної, друкованої культури. Значною мірою це спричинено об'єктивною неминучістю трансформаційних фобій, а також агресивністю операторів новітнього медійного книжкового бізнесу, наявністю в них потужних лобістських сил та інструментів, активізацією довкола цього різноманітних меркантильних інтересів.

Представники новітньої хвилі вбачають у наступі електронної книжності закономірний етап розвитку людської цивілізації: усну (аудіальну) культуру неписьменної людини на певному етапі розвитку цивілізації змінила манускриптна (аудіотактильна) культура "людини рукописної книги", а її — друкована (візуальна, раціональна) культура "людини друкованої книги". У другій половині ХХ ст. визріли умови для зародження і розвитку книги електронної, яка, символізуючи формування нової цивілізації — "глобального електронного села", ставить перед людством "нові невизначеності", породжує "зміни в ментальних процесах", "нові тривоги", навіть "психологічні травми", загрожує "розпадом друкованої культури". Автор цих узагальнень — канадський філософ М. Мак-Люен. У своїй праці "Галактика Гутенберга. Становлення людини друкованої книги", що побачила світ на початку 60-х років ХХ ст., він запропонував не позбавлене контроверсійності розуміння ролі, функціональності слова від часів, коли магічно владарювало над людиною вимовляння його, до сучасних днів, коли воно опинилося в центрі змагань "друкованої" та "електронної" цивілізацій [21]. У цій моделі М. Мак-Люена можна побачити елементи, споріднені

із запропонованою американським соціологом і футурологом Е. Тофлером теорією трьох хвиль в економічній історії людства — аграрної, індустріальної, інформаційної (постіндустріальної), — доповненою на сучасному етапі ідеєю четвертої хвилі, "зорієнтованої на творчість, культуру, традиції, довкілля" [15, с. 9].

До тези про завершення культури книги схиляється й О.-Б. Гаррісон: "Друкована книга призначена для того, щоб пересунути на край нашої писемної культури". За його переконанням, "цей зсув від друку до комп'ютера не означає кінця письменності. Буде втрачено не письменність як таку, а письменність друку" [2, с. 257].

На такому не надто оптимістичному для друкованої культури тлі думки про вичерпання книгою своєї буттєвої місії немало фахівців вважають скороспілими і неглибокодумними: "Книга вже зарекомендувала себе, і незрозуміло, що може бути кращим за неї для виконання тих самих функцій", — категоричний у своєму судженні італійський філософ і письменник У. Еко [22, с. 19], який, судячи зі змісту його аргументів, ґрунтовно розмірковував над ідеями М. Мак-Люена. На його погляд, книга як одне із найцінніших цивілізаційних надбань (серед них — колесо, ложка, молоток) витримала відбір, відсіювання і випробування тисячолітньою культурою. А культура, як стверджує солідарний із ним французький бібліограф, письменник Ж.-Ф. Тоннак, — "те, що залишається, коли все інше забуде" [22, с. 12]. На доказ цього він звертається до "Поетики" Арістотеля, в якій серед прославлених авторів античної трагедії жодного разу не згадано Евріпіда, Софокла, Есхіла, хоч до наших днів із тих часів дійшли тільки їхні твори. Аргументів на користь того, що електронна ера друковану книгу не знищить, попри агресивні старання деяких бізнес-структур і винахідливі маркетингові прийоми, до яких вони вдаються ("електронне чорнило", спеціальні ароматизатори, що створюють ефект свіжовидрукованої книги, тощо), не менше, ніж спроб списати її в архів цивілізаційної історії.

Маючи досвід випробувань, пов'язаних із наступом кіно, телебачення, книга витримає і агресію Інтернету. З часом, можливо, усвідомлять свою поспішність і виробники меблевих гарнітурів, які відмовилися від комплектування їх книжковими шафами. Найпотужніше працює на силу і майбутнє друкованої книги й те, що сучасна цивілізація сформувалася за писемним, друкованим, а не екранним типом. Цю складову її ментальної основи зруйнувати буде не просто, адже однією із фундаментальних передумов інтелектуального, культурного, особистісного розвитку людини є вміння читати і писати. Нерозвиненість їх може спричинити втрату людиною якостей мислячої істоти, а це вже — цивілізаційна загроза. Погляд на книгу лише як на арсенал нагромаджених людством знань і досвіду, всесвітній інформаційний банк, засіб продукування думки і формування мисленнєвої культури — обмежений, метафізичний. У глибинному розумінні книга — одна із найважливіших основ сучасної цивілізації, втвореної в єдності матеріальних і духовних сил. Тому і перспективи її потрібно вбачати в значно ширшому контексті.

Є підстави для прогнозів, що в сучасну епоху і в майбутньому суттєво обмежаться можливості книги як джерела інформації, бо в цій функції Інтернет мобільніший. Очевидно, zdeградує і бізнес на розповсюдженні інформації у формі друкованої книги. Однак високодиференційована (наділена унікальними якостями) книга постраждає менше. Можливо, навіть здобуде нові шанси. У зв'язку з цим неминучий перегляд підходів і стратегій видавництва. Ядро стратегічного контексту їхньої діяльності з друкованою книгою — різноманітні варіанти стратегії диференціації.

Неважко уявити людину, яка бере із собою в дорогу букридер. Зрозумілі також намагання зібрати електронну бібліотечку словників, довідників, енциклопедій. Однак проблематичною бачиться необхідність дитини опановувати грамотність, основи наук, розвивати мислення, евристичні навички, моторні функції у процесі роботи тільки з екранним текстом. Уже тепер фахівці не приховують стурбованості щодо спричинених екранним читанням проблем розвитку нейронних мереж у мозку дитини, які є передумовою продуктивної мисленнєвої діяльності вищого рівня. Стверджують, що найкраще ці мережі розвиваються у процесі активного слухання, висловлювання, інсценування, виконання різноманітних логічних, евристичних вправ. Екранне читання — не найкращий спосіб у цій справі. Чи не тому дехто схильний розглядати "глобальну наркотичну" електронну технологію "як деградацію, а не як звільнення суспільної уяви" [2, с. 251].

Компетентне слово щодо кореляцій екранного читання із розумовою, психічною діяльністю, розвитком свідомості, здоров'ям, спілкуванням, комунікаційною вправністю дитини, загальною якістю освіти тощо — за психологами, педагогами, медиками, соціологами. Уже тепер, крім заяв про "кіборгізацію людини", висловлюються і тривожні твердження про спричинену електронними полями шкоду її здоров'ю. За деякими даними, під час екранного читання інакше працюють і розвиваються механізми уваги, мислення, пам'яті, комунікаційні здібності, а також "дрімає" багато звичних під час інтелектуальної роботи розумових навичок. Є резон звернути увагу на інформацію про те, що екранний текст людина читає інакше (сканує) і на 25% повільніше, ніж друкований; 74% студентів американських коледжів надають перевагу класичній книзі і не лише через відсутність у своєму розпорядженні ридерів [23]; запровадження комп'ютерів у навчальний процес не надто підвищило його ефективність, а деякі інноваційні засоби навчання надмірно переорієнтують увагу учнів на себе [10, с. 24]. У багатьох людей настає банальна комп'ютерна втома. Тому далеко не всім до снаги й у вільний час читати з екрана, особливо тим, для кого друковане слово — не просто джерело інформації.

Електронна книга, настирливо вторгаючись у простір читання, з часом може поступитися в цій функції іншим технологічним продуктам. А книга класична такі випробування вже долала. Не відомий ще і життєвий цикл електронної книги, на фініші якого вона поступиться інноваційним уже щодо неї продуктам. І чи не повторить вона долю аудіокниги, життєвий цикл якої виявився надто коротким — приблизно три роки: "покупці створили попит, а потім так само швидко зруйнували його. Видавництва досить швидко випустили багато книг і так само швидко згорнули роботу" [24]. Одна із причин цього — адресування аудіопродукту (артефакту втраченої людством аудіальної культури) "людині друкованої книги". Очевидно, тому аудіокнига більше затребувана дітьми, оскільки вони у своєму зростанні символічно долають усі етапи розвитку цивілізації.

Таке розуміння — плід розмірковувань і над словами американського теоретика та практика менеджменту П. Друкера про те, що найсильніші зміни нас іще чекають, а суспільство 2030 р. суттєво відрізнятиметься від сучасного. "Інформаційні технології в ньому не домінуватимуть чи взагалі не впливатимуть на нього. Звичайно, вони будуть важливі, але при цьому з'являться й інші, не менш значущі технології" [26, с. 124]. Певного оптимізму представникам друкованої культури додають і міркування російського філософа М. Куфасєва про те, що книга як феномен епохи, "відчуваючи на собі зовнішні впливи, сама як суб'єкт органічно бо-

реться за своє існування" [26, с. 69]. Вона також підпорядкована ідеї розвитку, і "хоч як би розглядати життєвий процес, відбувається він еволюційно чи революційно, але він відбувається, а з ним і в ньому як живий і активний фактор культури — книга" [26, с. 71]. Подібної думки дотримується і Г.-П. Спруйт, наполягаючи на необхідності обережно розглядати майбутнє цифрового контенту. На доказ цього він відсилає до досвіду видавців 90-х років XX ст., які так і не спромоглися окупити інвестиції в мультимедійні додатки до друкованих підручників [10, с. 24].

Анатомування цієї проблеми підводить до висновків, що в лоні друкованої культури, особливо у XX ст., визрівала закономірна альтернатива їй — культура електронна. Тому світ став не "Александрійською бібліотекою", а "комп'ютерним, електронним мозком" [21, с. 53]; "спадщина Гутенберга" [21, с. 360] поглинається "електричною галактикою" [21, с. 361]. Це — діалектична закономірність розвитку, яку необхідно розглядати в широкому історично-культурному контексті і без спрощено фаталістичних узагальнень.

Сучасні проблеми друкованої книги породжені не наступом "електронної ери", а кризою читання, яку доречно було б досліджувати крізь призму кризи культури і духовності. Симптомів її не бачить тільки нерозвинене око. У цій площині варто шукати джерела і засоби подолання цієї кризи. Прямолинійною і нерідко примітивною пропагандою читання (в одних країнах цим займаються уряди, фахівці, в Україні — переважно аматори) проблеми не подолати. Більшість заходів засвідчують намагання відреагувати на нові цивілізаційні виклики рудиментарними соціальними інструментами.

Зацикленість дискусій, ділових пошуків лише на електронних технологіях і відповідних технологічних продуктах, фаталістичних ідеях, зумовлених переходом людства від "механічного до цифрового" етапу, відгородили увагу від нових можливостей, відкритих "технологіями нової хвилі", репрезентантами яких є "маркетинг 3.0" [15], вікіноміка (економіка масового співробітництва). Ці концепти орієнтують не на технології, механізми донесення інформації і доступу до неї, а на нові підходи в її творенні, спонукають розглядати діяльність як "культурний і духовний процес" [27]. Основна ознака його у книжковій сфері — співтворчість, співпраця всіх суб'єктів на об'єднувальній ціннісній основі. Погляд на цю формулу як на чергову схоластичну видумку контрпродуктивний. У ній — концептуальна платформа маркетингових технологій нового покоління, успішно випробуваних уже й у видавничій сфері (книга "Ми мудріші, ніж я", написана тисячами людей; певною мірою — "Вікіпедія"). Уміле оперування новітніми інструментами переорієнтовує увагу із технологій і засобів на культурну, духовну енергетику видавничого продукту, яким однаково успішно можуть бути друкована та електронна книги. Відкриває такий підхід і нові комунікаційні, дистрибуційні можливості. Усе це за належних інтелектуальних, креативних, організаційних зусиль може вивести книгу і видавничу практику на інші, ніж сьогодні дискутуються, орбіти.

У зв'язку з цим постає багато незвичних справ і для вітчизняної видавничої науки. Останніми роками вона спорадично намагалася з'ясувати типологічну специфіку електронної книги, уточнити семантику поняття, охарактеризувати місце у видавничому просторі сучасних і майбутніх днів (М. Тимошик), розглянути пов'язані з нею правові проблеми (К. Афанасєва), побачити її в структурі новітніх медіа (Л. Городенко), розкрити роль і способи державного регулювання електронного книговидавання (Т. Кузнякова), дослідити основні аспекти трансформації навчальної книги в

умовах інформатизації вищої освіти (О. Карпенко) тощо. Певні резони для видавничої проблематики можна видобути із присвячених новітнім явищам у сфері комунікацій праць В. Іванова, Н. Зелінської, О. Мелешенка, Т. Петріва, З. Поповича, Б. Потятинника, В. Різуна, Р. Романова, В. Шевченко. Однак цілісного бачення проблематики, стратегічного контексту книговидавання в електронну еру вітчизняна наука, на відміну від зарубіжної, не запропонувала. Про її відставання свідчать кількість та інтелектуальний потенціал текстів. Не відчутна і затребуваність у її розробленнях з боку суб'єктів видавничої сфери, органів управління нею. Певною мірою дефіцит пізнавальної уваги, аналітико-прогностичних суджень й оцінок намагалася компенсувати журналістика. Проте її напрацювання потребують обережного ставлення, бо в неї свої завдання, підходи, пізнавальний інструментарій, своє розуміння верифікованості результатів.

Видавнича наука, практика, журналістика можуть зійтися в розумінні необхідності структурно-технологічного реформування видавничої галузі. Без цього вона не витримає конкурентних тисків. Непросто буде надолужити й інтелектуальне відставання. За відсутності реформаторських зусиль теперішня її туманність набуватиме концептуальної непроглядності та стратегічної безперспективності. Опрозорити і концептуалізувати ситуацію необхідно на державному, корпоративному, індивідуальному рівнях. В українських реаліях нікому, крім держави, зайнятися організацією ґрунтовних досліджень тенденцій у сфері книжності, стану національного ринку і загроз для нього, моделюванням і забезпеченням реалізації стратегій розвитку на новітній інтелектуальній і технологічній основі. У цій справі важливо змобілізувати інтелектуальні сили, задати спрямування і параметри результативності досліджень, виробити конкурентоспроможні моделі діяльності, передбачити необхідні стратегічні потужності. Рівень корпоративний потребує переформатування ділового мислення, цілей і стратегій, якісного оновлення компетенцій, формування адекватної викликам психокультури, перегляду контрпродуктивних практик, формування здатності зважитися на новий шлях і витримати випробовування ним. На індивідуальному рівні доведеться опанувати не цілком доступну інтелектуально і, можливо, чужу емоційно справу. Іншого вибору стратегічних гравців дозволити собі не можуть. Вони змушені діяти у просторі "майбутнього, яке настало", підпорядковуючись правилу: найкращий спосіб передбачити майбутнє — створити його [26].

Список використаної літератури

1. Независимое книгораспространение в России: есть ли у него будущее? Профессиональная дискуссия // Книжная индустрия. — 2010. — № 8. — С. 6—14.
2. Ленем Р. Электронное слово : Демократія, технологія та мистецтво / Ричард Ленем ; пер. з англ. А. Галушка. — К. : Ніка-Центр, 2005. — 376 с.
3. Інформація для авторів і правообладателів // Библиотека украинского студента. — Режим доступа: <http://librarium.student.su/avtoram.html>. — Загл. с экрана.
4. Отраслевая конференция "Книжный рынок России — 2010: стабилизация или стагнация?" // Книжная индустрия. — 2010. — № 8. — С. 21—26.
5. Законодательные инициативы в сфере издательской деятельности и полиграфии в РФ : круглый стол, 8 нояб. 2010 г. // Книжная индустрия. — 2010. — № 10. — С. 20—24.
6. Беспрецедентный случай успешной борьбы с пиратством // Pro-books.ru : книжный бизнес Online. — Режим доступа: <http://www.pro-books.ru/news/companynews/6890>. — Загл. с экрана.
7. "Эксмо" взялось за "пиратов" при посредничестве Google // Pro-books.ru : книжный бизнес Online. — Режим доступа: <http://pro-books.ru/sitearticles/7106>. — Загл. с экрана.
8. По О. Цифровое настоящее и будущее российской книги / О. По // Книжная индустрия. — 2010. — № 4. — С. 33—35.
9. Красовицкий А. Александр Красовицкий: "На украинском книжном рынке не может быть бестселлеров" : [интервью с А. Красовицким / беседовала Елена Настюк] // Pro-books.ru : книжный бизнес Online. — Режим доступа: <http://pro-books.listkom.com/sitearticles/6916>. — Загл. с экрана.
10. Будущее книгоиздания: цифровая печать и международное сотрудничество : фрагмент выступления Г. П. Спрудита // Книжная индустрия. — 2009. — № 8. — С. 24.
11. Каменева М. Цифровое настоящее и будущее российской книги : интервью с М. Каменевой // Книжная индустрия. — 2009. — № 8. — С. 9.
12. Дэне Г. Производственно-экономическая оптимизация управления предприятием / Г. Дэне // Современное книгоиздание : сборник материалов по проекту "Повышение квалификации специалистов издательского дела стран Восточной Европы и Центральной Азии, 2009—2011 гг." / [науч. ред. пер. О. С. По ; пер. с нем. А. Н. Серегина, М. А. Рыклина]. — М., 2010. — С. 133—137.
13. Превед, электрический писатель! // Шо. — 2008. — № 9. — С. 12—16.
14. Рынок цифровой книги: потенциал и угрозы // Книжная индустрия. — 2010. — № 4. — С. 48—49.
15. Котлер Ф. Маркетинг 3.0 : от продуктов к потребителям и далее — к человеческой душе / Филип Котлер, Херман Картаджайя, Айвен Сетиаван ; [пер. с англ. А. Заякина]. — М. : Эксмо, 2011. — 240 с.
16. Кобзева М. Н. Современные тенденции : электронные книги как одно из направлений развития издательской деятельности / М. Н. Кобзева // Открытое и дистанционное образование. — 2008. — Вып. 4. — С. 40—48.
17. "Новая редакция" авторского права в электронном пространстве и её последствия : круглый стол представителей издательств, библиотек, высшей школы и сетевых ресурсов // Книжная индустрия. — 2010. — № 4. — С. 10—18.
18. Авторское право в электронном пространстве // Книжная индустрия. — 2010. — № 4. — С. 7—10.
19. Ларин И. Авторское право сегодня — это абсурд : интервью с И. Лариным // Университетская книга. — 2010. — № 7. — С. 42—43.
20. Чуйкин А. "Мобильная книга" — электронное решение для печатного бизнеса : [интервью с А. Чуйкиным / беседовала О. По] // Книжная индустрия. — 2009. — № 6. — С. 53—55.
21. Мак-Люен М. Галактика Гутенберга : становления людини друкованої книги / М. Мак-Люен ; пер. з англ. А. А. Галушки, В. І. Постнікова. — 3-тє вид. — К. : Ніка-Центр, 2011. — 392 с.
22. Карьер Ж.-К. Не надейтесь избавиться от книг! : интервью и предисловие Ж.-Ф. де Тоннака / пер. с фр. и примеч. О. Акимовой / Карьер Жан-Клод, Эко Умберто. — СПб. : Симпозиум, 2010. — 336 с.
23. Американские студенты относятся к е-книгам без энтузиазма // Pro-books.ru : книжный бизнес Online. — Режим доступа: <http://www.pro-books.ru/sitearticles/5650>. — Загл. с экрана.
24. Мнение: почему вымерли аудиокниги? // Pro-books.ru : книжный бизнес Online. — Режим доступа: <http://pro-books.listkom.com/sitearticles/6807>. — Загл. с экрана.
25. Друкер П. Менеджмент / Питер Ф. Друкер, Джозеф А. Макьярелло. — М. : Вильямс, 2010. — 704 с.
26. Куфаев М. П. Проблемы философии книги. Книга в процессе общения / М. П. Куфаев. — М. : Наука, 2004. — 188 с.
27. Тапскотт Д. Викиномика : Как массовое сотрудничество изменяет все / Дон Тапскотт, Энтони Д. Уильямс. — СПб. : BestBusinessBooks, 2009. — 392 с.

В статье идет речь о цивилизационно предопределенном конкурентном взаимодействии печатной и электронной культур, стратегических вызовах и возможностях издательского дела.

The article deals with the civilization predefined competitive cooperation of printing and electronic cultures, strategic challenges and possibilities of publishing business produced by it.

Надійшла в редакцію 31 березня 2011 року